

AID for Single Women

Jan. 27, 2002

Jewish Legal Writings by Women – Dvora Ross

ג. הויכוח ההלכתי

שאלת ההזרעה המלאכותית עוררה מחלוקת חריפה ביותר בין הפוסקים בתחילת המאה ה-20. אומנם, תשובות מעטות בענין זה נכתבו אף בסוף המאה הקודמת, אך הבעיה התעוררה בכל חריפותה כאשר שיטה זו הפכה ליותר נפוצה, וכאשר הרופאים התחילו להשתמש בה אף להזרקה זרע מתורם זר, ולא רק מאיש לאשתו. הויכוח הפך לסוער ביותר עם פרסום פסקיו של הרב משה פיינשטיין,¹ שהתיר שימוש בתרומת זרע לאשה נשואה מתורם גוי, בשנים תשי"ט ותשכ"א. אמנם, עוד לפני כן, בשנת תשי"ח, פרסם הירחון התורני "נועם" סדרה שלמה של מאמרים העוסקים בשאלה זו, וביניהם אף מאמרים מקילים (ביניהם בולט מאמרו של הרב שלמה זלמן אויערבאך,² אך פסקיו של הרב פיינשטיין שנכתבו הלכה למעשה, גרמו לסערה.

כתב-העת החרדי המאור, שיצא לאור בארה"ב, התגייס למערכה, בראשות עורך³ הרב מאיר אמסעל. בשנים תשכ"א-תשכ"ה התפרסמו בו מאמרים רבים וחריפים, כולם בגנות המעשה. האדמו"ר מבאבוב אף קרא להחרמתה של כל אשה שתשתמש בהזרעה מלאכותית.⁴ מאמרים בנושא המשיכו להתפרסם גם בכתבי-עת ושוי"תים אחרים, לאיסור ולהיתר, אך הם לא הגיעו בחריפותם למאמרים שהתפרסמו בהמאור.

כדי לסבר את האוזן, אביא כאן כמה מן הדברים הקשים שנכתבו כנגדו של הרב פיינשטיין. בשנת תשכ"ד אומר הרב עזרין (בלא להזכיר את הרב פיינשטיין בשמו):

ובחור אצלי דכל מי שמתיר זה, אומר אני עליו, שאין שם לא חכמה ולא גאונות, אלא חסרון דעת תורה בעלמא, והוא הגורם שעל ידי זה יהיה הדור פרוץ בזנות, כבימי דור המבול ר"ל.

ואילו הרב אמסעל, עורך המאור, אומר:⁵

והנה לא אמנע טוב מבעליו, מכבוד ידיד הגאון מהר"מ שליט"א, לאמר בכל גלוי לב, שעל הוראותיו לאיסורא בודאי יש לסמוך עליהן, כי מכיון שאסר הרי ברור שאין עוד מקום בזה להתיר, אבל לתשובותיו להיתרא, יש להתייחס אליהן בכל הזהירות, כי כרא דהיתר של הגאון הזה שליט"א, עולה פי כמה על כל המקילים שהיו בישראל.

בשלב מסוים הופעל לחץ רב מאד על הרב פיינשטיין, ובשנת תשכ"ה הוא נאלץ לפרסם "מכתב התקפלות",⁶ (המכתב מופיע בספרו של הרב פריעדמאן,⁷ בעמוד 34.

במכתב זה הוא אומר :

בדבר זריקת הזרע שכתבו בשמי שהתרתי מצאתי לנכון להודיע שאני לא התרתי אלא בשעת הדחק גדול... וחלילה לשום רב להורות היתר בנידון זה מתוך ספרי... אכן מכיון שיש לחוש עדיין שיקילו בזה להורות אלה שאינם ראויים לדון בענין חמור כזה... צריך לדור גדר שלא יתירו זה בשום אופן אף רב היותר מובהק.

אך למרות זאת, ספרו אגרות משה המשיך להתפרסם עם התשובות להיתר, ובכרך יותר מאוחר של ספרו,⁷ בשנת תשכ"ו הוא כותב :

ולהלכה הוא ברור כמו שכתבתי בספרי, וכל המאמרים שנכתבו בירחונים הם דברים הבדוין מסברת עצמן נגד דברי רבותינו הראשונים והאחרונים ואף נגד מקומות שהזכירו בעצמן.

בכל זאת, הוא מוסיף שם שלמעשה עדיף ליעץ שלא להתיר מטעם שלום בית (ההיתרים שפרסם עסקו כולם בזוגות נשואים).
בתשובה אחרת הוא כותב:¹⁰

הנה ממה שכתבתי בתשובותי... כולם אמת וברור לדינא, לא שייך להתחרט מהם וליכא שום חששות בזריקת זרע של נכרים, אבל למעשה לא הוריתי לעשות כן מטעם שלענין קיום מצות פרו ורבו לבעלה אין זה כלום, ... ושייך שיצא מזה קטנה גדולה לבעלה ולכן אין זה עצה טובה.¹⁰

ח. הלגיטימיות של רצונה של אשה בילד

כמיהתה של אשה לילדים נחשבת בדרך-כלל אחת מתכונותיה הבסיסיות, ואף המוערכות, כמו הקשר בין האם לילדיה. אולם, בהקשרים אלו, של אשה לא-נשואה, או אשה נשואה היוולדת ילד שאינו צאצאו הגנטי של בן-זוגה, יש המפקפקים בלגיטימיות של רצון זה, ורואים בו שאיפה אגואיסטית של האשה גרידא. חלק מהפוסקים האוסרים הזרקות זרע מנמקים את פסיקתם בכך⁹⁹ שלא מתקיימת כאן

מצות פרו ורבו, ולכן אין הם מתאמצים למצוא היתרים. עקב כך, ברצוני להוסיף כאן כמה מלים בעניין זה.¹⁰⁰

בתנ"ך, רצונה של אשה בילדים נחשב מובן מאליו. שרה, רבקה, רחל, וחנה היו כולן עקרות, ונפקדו רק לאחר תפילות ותחנונים. אצל כולן (מלבד רבקה), רצון זה היה חזק למרות שלבני-זוגן כבר היו ילדים משלהם, וכבר קיימו את מצות פרו ורבו. גם שלום-הבית שלהן לא היה תלוי בענין זה: רחל היתה האשה האהובה על יעקב, ואלקנה ניסה לנחם את חנה באמרו "הלוא אנכי טוב לך מעשרה בנים." תפילתה של חנה להפקד בזרע נחשבת בגמרא (ברכות לא ע"א-ב) כאב-טיפוס של תפילה בכלל, וממנה נלמדים כלליה של תפילת העמידה.

תמר, אמם של זרח ופרץ, ומקימת שושלת בית-דוד, יכולה להיחשב אף האם החד-הורית הראשונה. גם אם ניתן שלא להסכים עם הדרך בה מילאה את מבוקשה (אם כי בנסיבות הדור ההוא, יתכן שלא היתה לה ברירה), הרי רצונה לא נחשב כ"לא לגיטימי", ואף יהודה אמר עליה "צדקה ממני."¹⁰¹

המשנה (יבמות ו:ו) מביאה שתי דעות: תנא קמא סובר שרק האיש מצווה על פרו ורבו, ואילו רבי יוחנן בן ברוקה סובר "על שניהם הוא אומר "ויברך אותם אלקים ויאמר להם פרו ורבו." ההלכה נפסקה כדעתו של תנא קמא: רק האיש חייב במצות פרו ורבו.¹⁰²

הגמרא, בדונה בהלכה זו (יבמות סה ע"ב), מביאה את סיפורה של אשה שבאה לפני ר' אמי, ותבעה להתגרש ולקבל את כתובתה לאחר שבן-זוגה היה עקר. ר' אמי ענה לה: את אינך מצווה על כך, ולכן אינך זכאית לכתובתך. אך היא ענתה: מה יהיה עלי בזקנתי? ר' אמי השתכנע ופסק לה את כתובתה. מעשה דומה מובא גם לגבי רב נחמן, ושם טענת האשה היתה: "לא בעיא הך אתתא חוטרתי לידה ומרה לקבורה?" (האם אותה אשה אינה זקוקה למשענת לעת זקנתה, ולמי שיקברנה לאחר מותה?) גם כאן השתכנע רב נחמן מטענתה. ואכן, כך גם נפסק להלכה, שעקרות הגבר הינה סיבה מספקת לתביעת גט מצד האשה.¹⁰³

במסכת חגיגה (ב ע"ב), דנה הגמרא באדם שהינו במעמד של "חציו עבד חציו בן חורין." בית הלל נותנים תחילה פתרון לצורת עבודתו, אך בית שמאי מעירים כי פתרון זה אינו נותן לו אפשרות לשאת אשה. וכך הם אומרים:

והלא לא נברא העולם אלא לפריה ורביה, שנאמר "לא תהו בראה, לשבת יצרה."¹⁰⁴ אלא מפני תיקון העולם כופין את רבו ועושה אותו בן חורין.

הגמרא שם מעידה שבית הלל השתכנעו מנימוק זה, וחזרו להורות כבית שמאי. סוגיה זו מופיעה גם בבבא בתרא (יג ע"א). לדעת התוספות שם (ד"ה "שנאמר לא תהו בראה"), הפסוק "לשבת יצרה" שייך גם באשה. כך פוסק גם חמגן אברהם, שאשה חייבת במצות "לשבת יצרה."⁷⁶ במסכת מגילה (כז ע"א) אומרת הגמרא שמותר למכור ספר תורה כדי לשאת אשה, ומנמקת זאת בפסוק הנ"ל. התוספות במסכת חגיגה (ב ע"ב, ד"ה "לא תהו בראה") מסבירים שהגמרא משתמשת בפסוק זה, ולא במצות פרו ורבו מפני שהוא "אלים טפיי" (חזק יותר).

י. תורם גוי

אולם, למרות הנ"ל, רבים מהפוסקים, מעט מבין המתירים ורוב האוסרים את השימוש בזרעו של גוי, מסתייגים מטעמים אחרים:

עתה נבאר דין הזרעה מלאכותית מנכרי לתוך גופה של ישראלית, ואף שאך למותר הוא להרבות דברים על הכיעור והזוהמא שבדבר זה... ואין ספק כי טבע האב צפון בן... אך היות ובשביל רוב הנשים הבאות לשאול על כך... הרי זו ממש שאלת חיים...⁷⁷

קשה לחשוב על אבסורד יותר גדול מזה! האם חזרנו ארצה כדי ללדת ילדים שאביהם אינו יהודי?⁷⁸

המשוקץ שבדבר לקחת זרע של גוי... שהרי אפילו במינקת נכרית דנו משום שמקבל היונק מתכונות של גוי, קל וחומר כשעיקר זרעו ותכונותיו של גוי בו.⁷⁹

ומה נאמר כבר מבחינה זאת כשהמדובר בלקחת שכבת זרע של עכו"ם... הרי כל הדיבורים מיותרים לתאר הכיעור והזוהמא שבדבר וכן החורבן... שיביאו יצורים כאלה בקרב בית ישראל... ומה נרא הרעיון... להתיר התבוללות עם גויי הארצות דרך חדירת שכבת זרע שלהם אל רחם ישראלית...⁸⁰

רק הולד שיש לו אב כשר בישראל הוא קדוש ומיוחד, ורק בן כזה יורש את כל כוחות וסגולות האב הישראלי... ובאם זרע האב הוא של עכו"ם הרי מוחו של הבן וכל מהלך מחשבותיו ונטיותיו הם של עכו"ם... ושלכך התקינו לומר שלא עשני גוי.⁸¹

כי איך זה יהיה דמות פרצופו של עם ישראל, אם חס ושלום יכניסו בקרבו לאלפים ולדות מוזוהמות מזרע עכו"ם רחמנא ליצלן.⁸²

כלומר, פוסקים אלו רואים בכך דבר מתועב ואבסורדי. הם אינם מבחינים בין התבוללות רוחנית, שיכולה להיגרם על-ידי נישואים לגוי וחיים עמו, לבין "התבוללות" או עירוב אתני שיכול להיווצר על-ידי שימוש בזרעו (והמתרחש אף ממילא ע"י נישואים עם גרים). לדעת חלק מהפוסקים הנ"ל, זרע גוי הוא מזוהם, ונטיותיו הטבעיות הרעות של הגוי יעברו דרך זרעו לילד הנוצר מתרומת הזרע.

אכן, הדברים קשים. על-פי מאמרו של דניאל לסקר (שם), ניכרת כאן השפעתם של דברי הזוהר והקבלה. אך אין בכך כדי לנחם. רק כ- 20 שנה עברו מאז ההתפרצות הגזענית הנוראה שהביאה עלינו את השואה, מתוך מגמה ל"טיהור אתני" של אירופה והעולם כולו, לבין כתיבת חלק מן הדברים הנ"ל. נראה שחלקים מעם ישראל ורבניו לא הפנימו את הלקח המוסרי מאסון זה, ולנו לא נותר אלא להתבייש.⁸³

אולם, אפשר אולי לראות בעייתיות אחרת לגבי השימוש בתרומת זרע מגוי. אמנם, שלא כבנישואין, התורם אינו יכול להשפיע על חינוכו ודתיותו של הילד, אך בהנחה שהילד מקבל את מלוא המידע על מוצאו, האם תיווצר אצלו בעיה בתחושת הזהות העצמית שלו? האם תחושת הזהות היהודית של הילד תפגע? ככל הנראה, דבר זה תלוי בחינוכו של הילד, וכן בסביבה שבה יגדל, ובמידת קבלתה אותו כיהודי שלם.

יא. שיקולים נוספים

מלבד הטענות שהזכרנו לעיל, מעלים המתנגדים להזרעה מלאכותית שיקולים נוספים, הלכתיים ומטא-הלכתיים. אנסה להתייחס לטענות אלו, כפי שליקטתי מן הספרות-הדנה בנושא זה:

צניעות:

הרב וייס חושש לצניעותה של האשה בפני הרופא.¹⁷ לטענתו, מכיוון שהזרקת זרע

אינה עניין של פיקוח נפש, או של מצווה כלל, (מכיוון שהאשה אינה חייבת במצוות פרו ורבו), הרי התפשטות האשה בפני הרופא לצורך זה נכלל בגדר "אביזריהו דערוות".

לעומתו, הרבי מסאטמאר,¹⁸ וכן הרב ולדנברג,¹⁹ קובעים כי אין ענין של צניעות בפני רופא. רופא טרוד במלאכתו, ואין לחשוש לצניעות בפניו. בכל מקרה, לנשים החוששות לכך, ניתן בדרך כלל לפתור את הבעיה בקלות יחסית²⁰ אפשר ללכת אל רופאה-אשה, או לנקוט בדרך של הזרקה עצמית של הזרע לצוואר הרחם.

חשד זנות:

הרב אברהם-סופר אברהם מספר על אשה רווקה בת למעלה מ-30 שפנתה אליו בבקשת עזרה.²¹ היא ביקשה ללדת באמצעות תרומת זרע, ומכיוון שרצתה להשתמש בזרעו של תורם יהודי, ולא רצתה להסתבך בבעיות הלכתיות, ביקשה שהילד יולד מזרעו של אדם התורם לבנק הזרע ממילא, וששמו של התורם ישמר במשרד הדתות או הבריאות.

הרב אברהם מעיד שחשב ש"הדבר מכוער", אם כי לא פירט מדוע. סיבה אפשרית אחת שניתנת להבנה מדבריו היא החלוקה בין מקרה של זוג, שבו מדובר באושר של זוג, שלום בית וקיום מצוה-וכאן "רק תאוה של אשה להיות אם" (לטענה זו, ראו פרק ח לעיל). מכל מקום הוא פנה בשאלה לרב אויערבאך. הרב אויערבאך הסכים אתו שלא כדאי לעזור לה, כי בזה היא מביאה על עצמה חשד זנות.

אכן, אפשר לתאר שבמצבים מסוימים, או חברות מסוימות, דבר כזה יביא חשד על האשה. אולם, לא נראה שיש בכך כדי לאסור את המעשה. מעניין לציין כי הרב אברהם, שכתב את ספרו כהערות על השלחן ערוך, הביא סיפור זה כהערה על אבן העזר, (א:ג). בסעיף זה אומר השו"ע כי אשה אינה מצווה על פריה ורביה, והרמ"א מעיר עליו שם כי בכל זאת, אין לאשה לעמוד בלא איש משום חשדא. כלומר, נראה שאם אשה פנויה לא מצאה לעצמה בן-זוג, הרי אין לה דרך להימלט מן החשד בכל מקרה!²²

איבוד השליטה על מיניות האשה:

מספר רבנים מביעים את דעתם כי התרת ענין זה תקל על נשים לזנות, ותגרום

לאיבוד הבקרה על מיניות הנשים. כך למשל, אומר הרב יעקובוביץ.¹⁷

שיטת ההזרעה...תסלול הדרך לפריעת מוסר הרת אסון, שכן באמצעותה תוכל אשה הנאשמת בניאוף לטעון, כי ההריון שלא נגרם, או לא יכול היה להיגרם באמצעות בעלה, הושג על ידי הזרעה מלאכותית...

והרב הענקין:¹⁸

הכלל הוא שאשה-בעלה משמרה, ... אבל ע"י אמתלא של הזרעה מלאכותית בטלה השמירה...

בעידן אמצעי המניעה וההפלות המלאכותיות, נראה שאין לטענות כאלה בסיס. נשים הרוצות לנאוף יכולות לטשטש את עקבותיהן בקלות רבה יותר ע"י אמצעים אחרים.

עידוד לזנות:

טענה אחרת היא שהתרת ההזרעה המלאכותית תביא את הנשים לזנות ממש. כך למשל הרב הענקין (שם):

והרופאים החפשים בדעות ובמוסר או הפרוצים עצמם, יתנו עצה לנאוף ויאמרו, מה לה לזנות כאורח עקלקלות, ודא ודא אחת הוא, ...

ואילו הרב אמסעל אומר דברים חריפים יותר:¹⁹

והודיעני ידידי... שלמעשה מעשרים נשים המזוקקות, אפשר שאחת תקלוט, וגם זו רק אחרי יסורים, ... ורובן אחרי שהן להוטות להתעבר ורואות שבאופן מלאכותי קשה ואינו מועיל. מתמסרות מעצמן לכל דבר פשע...

לטענה כזו, נראה שאפשר לענות רק במאמר חז"ל: כל הפוסל-במומו פוסל.²⁰ לגופו של ענין, לפחות בימינו אלו אחוזי ההצלחה מהזרעה מלאכותית גבוהים בהרבה. למעשה, אין הבדל באחוזי ההצלחה מהזרעה או מיחסי מין רגילים (והזרקה לתוך הרחם-IUI-יעילה אף יותר מיחסי מין), אם-כי יש הבדל בין הזרקה זרע מופשר (בו משתמשים היום בדי"כ, מחשש להדבקה ב-AIDS), לבין שימוש בזרע טרי.

טובת הילד:

הרב גולינקין (שם) קובע בשם מאמר ב- *Newsweek* כי ילדים במשפחות חד-הוריות

סובלים מבעיות פסיכולוגיות קלות או חמורות.²¹

על כך יש להעיר כי יש הבדל גדול בין משפחות חד-הוריות שונות. במשפחות שעברו גירושין או מוות של אחד ההורים, ודאי שהילד חווה טראומה של אובדן וחוסר-יציבות. כמו-כן, כאשר נערה או אשה צעירה, בגיל העשרה או בתחילת שנות העשרים, נכנסת להריון לא-מתוכנן, כאשר היא עדיין אינה בשלה מבחינה נפשית, וגם אינה מבוססת דיה מבחינת מהלך חייה ומבחינה כלכלית, הילד יסבול מכך. אולם, במשפחות חד-הוריות שבהן האם בוגרת יותר, יציבה ומבוססת, והילד נולד מתוך החלטה וציפייה שלה לכך, המצב שונה.

בכל מקרה, השאלה מתי, ואם בכלל, נימוק של "טובת הילד" יכול לגרום להחלטה שלא ללדת אותו היא מורכבת ביותר. כמובן, מבחינה אידיאלית, עדיף שילד יגדל במשפחה יציבה, שבה יהיו לו או לה שני הורים בוגרים, בשלים, אוהבים, החיים בשלום זה עם זה, ומבוססים דיים כדי להעניק לו את כל צרכיו. למרבה הצער, במקרים רבים, אידיאל זה אינו מושג. אך קיום הורה אחד יציב ובשל, ודאי עדיף על שני הורים שאינם יציבים או בוגרים, או המסוכסכים זה עם זה.²²

מוסד המשפחה:

הרבנים יעקובוביץ',¹⁷ וגולינקין (שם) מביעים את חששם להמשך קיום מוסד המשפחה. הרב יעקובוביץ' אומר:

ההזרעה המלאכותית, ... אם תוכנס לשימוש גם בבני אדם, עשויה לנתק הקשר בין הולדת ילדים ונישואים, שהוא הכרחי לקיום המשפחה, ... זו תיתן אפשרות לנשים להשיע רעבון לילדים מבלי להזדקק לבעל ולבית.

והרב גולינקין קובע:

אם נאמץ את שיטת ההזרעה המלאכותית מתורם לנשים רווקות, נסתום את הגולל על המשפחה היהודית.

למרבה המזל, נראה שהקבי"ה ברא את עולמו כך שרצונם ההדדי של נשים וגברים אלו באלו יהיה מבוסס בדרך-כלל גם על "אהבה, אחווה, שלום ורעות", ולא רק על צורך חצוני כלשהו-במעמד חברתי, כספי או בילדים. מאז הוכנסה ההזרעה המלאכותית לשימוש נרחב, לא נראה כי היא גורמת להריסת מוסד המשפחה. נשים רווקות המשתמשות בשיטה זו, הן בדרך-כלל נשים בסוף שנות השלושים או בתחילת

שנות הארבעים לחייהן,¹⁸ שסיכוייהן למציאת בן-זוג בטרם יעברו שנות הפוריות שלהן קטנים ביותר, וההזרעה היא הסיכוי הטוב ביותר שלהן להקמת משפחה, גם אם לא בצורה המקובלת.

בכל מקרה, כפיית נשים החפצות בילדים להינשא כדי למלא רצון זה, גם אם אינן יכולות למצוא שותף מתאים, אינה נראית מוסרית, ובודאי שלא תתרום למוסד המשפחה, או לאושרם ובריאותם של הילדים והוריהם.

הריסת המיסטיקה:

הרב יעקובוביץ' (שם) חושש,

הולדת ילדים תהפוך באמצעותה ענין שרירותי ומיכני, משולל אותן סגולות מיסטיות ויחסי קירבה אנושיים, העושים את האדם שותף להקבי"ה במעשה הבריאה.

יש להזכיר כי ההזרעה אינה באה להחליף את השיטה הרגילה ליצירת ילדים, אלא לעזור במקרים שהשיטה הרגילה אינה ישימה, ללא ניאוף (במקרה של נשים הנשואות לגברים עקרים), או יחסי מין שמחוץ לנשואים (במקרה של נשים פנויות). יחסי הקירבה האנושיים של האמהות וילדיהם, שלא היו יכולים להיוולד בדרך אחרת, והכרת תודתם לקבי"ה, יוכלו רק להתחזק בעקבות זאת.

סלידה:

ד"ר אברהם שטיינברג אומר לגבי הזרעה לנשים פנויות:¹⁹

ברור שמבחינה מוסרית יש במצב זה סלידה רבה יותר מאשר באשה נשואה שלא הצליחה להתעבר מבעלה.

כפי שראינו לעיל, ברור שמבחינה הלכתית מצבן של נשים פנויות דווקא קל יותר ד"ר שטיינברג אינו מפרט את הסיבות לסלידתו, אך נראה שהיא נובעת בעיקר מדעות קדומות, או, ממה שהרב פיינשטיין מכנה, "השקפות שבאים מידיעת דעות חיצוניות" (ראו את הציטוט מדבריו בפרק ד לעיל). בקשר לכך אצטט ממאמרה של Gina Kolata בנושא השכפול הגנטי, שפורסם ב- *New York Times*, ב- 2 בדצמבר 1997:

...new reproductive arrangements pass through several predictable stages, from "horrified negation" to "negation without horror" to "slow and gradual curiosity, study, evaluation, and finally a very slow but steady acceptance."